

Beszámoló a XVI. Országos Neveléstudományi Konferenciáról

*Bálint Anita – Károlyi Anna – Kósa Boglárka –
Szűcs Boglárka – Hódi Ágnes – Gál Anikó*

A konferenciáról: történeti kitekintés

Tizenhatodik alkalommal került megrendezésre (2016. november 17-től november 19-ig) az Országos Neveléstudományi Konferencia (ONK) Szegeden, a Szent-Györgyi Albert Agórában, „A tanulás és nevelés interdiszciplináris megközelítése” címmel. Mint ahogyan az elnevezés is utal rá, a konferencia az interdiszciplinaritás jegyében, a neveléstudomány által vizsgált kérdések, komplex pedagógiai jelenségek több különböző tudományág (például az informatika, kognitív tudományok, közgazdaság-tudomány) nézőpontjából kerültek vizsgálatra, szélesebb perspektívát biztosítva ezzel összetett kutatási kérdések megválaszolására.

Az első Országos Neveléstudományi Konferenciát 2001 októberében rendezték meg a Magyar Tudományos Akadémia Székházában, melynek „célja a tágran értelmezett neveléstudomány és határterületei keretében elért tudományos eredmények bemutatása, széles körű szakmai megismertetése, megvitatása” (MTA Pedagógiai Bizottság: Az ONK szervezésének alapelvei), valamint a magyar tudományos közösség szakmai kommunikációjának magasabb színvonalra emelése volt. A további tervek között szerepelt egy olyan fórum létrehozása, amely lehetőséget biztosít arra, hogy a magyar kutatók ne csak külföldön, hanem hazai szinten is érvényesülhessenek, valamint hogy a tudományos vizsgálatokba egy szélesebb szakmai közösség is betekintést nyerhessen (Schüttler, 2005). Bár az ONK szervezésének alapelve szerint a konferenciára minden év őszén Budapesten, az MTA székházában kerül sor, az esemény 2009 óta vidéki helyszíneken is megrendezésre került (1. ábra).

1. ábra. Az ONK helyszínei 2001 és 2016 között időrendben: 2001–2008, Budapest; 2009, Veszprém; 2010–2012, Budapest; 2013, Eger; 2014, Debrecen; 2015, Budapest; 2016, Szeged.

A következőkben Schüttler Tamás (2005) Csapó Benővel az ONK szerepéről készített interjújára támaszkodva adunk vázlatos történeti kitekintést. A Magyar Pedagógiai Bizottság Kárpáti Andreát, az MTA doktorát, az ELTE Természettudományi Kar, Természettudományi Kommunikáció UNESCO Multimédiapedagógia Központ egyetemi tanárát; Kozma Tamást, a Debreceni Egyetem tanárát, a CHERD, a Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ alapító elnökét, az MTA Neveléstudományi Bizottság Tagját; valamint Csapó Benőt, a Szegedi Tudományegyetem egyetemi tanárát, az MTA–SZTE Képességfejlődés Kutatócsoport és az Oktatáseméleti Kutatócsoport vezetőjét kérte fel az első három konferencia elnöki teendőinek ellátására. A konferencia alakulásakor az egyik meghatározó szereplő Csapó Benő volt, akinek elmondása szerint „az igény szinte a »levegőben volt«, tehát régóta érlelődött már a gondolat egy konferencia létrehozására. Volt is néhány kezdeményezés különböző felolvasóülések, rövidebb tematikus találkozók formájában.” Mindhárom alapító elnök hosszú ideig tartózkodott és dolgozott külföldön, ennek volt köszönhető, hogy egyformán vélekedtek a konferencia megrendezésének relevanciájáról. „Végül az ezredforduló körüli értékelő, önértékelő beszélgetések hozták újra felszínre, hogy a pedagógiai kutatás szervezeti keretei közül hiányzik még egy évenkénti tudományos találkozó.” (Schüttler, 2005, 58. o.) Tudományos körökben, napjainkban is egyetértés mutatkozik abban, hogy a konferencia szükséges, azonban a finanszírozása évről évre kétséges, bizonytalan (Csapó, 2008). Az okok Csapó 2008-ban tett, de ma is érvényes megállapításában kereshetők: „Ma a közoktatás fejlődésének megalapozására hivatott neveléstudományok helyzete, összehasonlítva a korábbi lehetőségekkel, más tudományterületekkel és ugyanennek a diszciplinának a más országokban megfigyelhető helyzetével, egyaránt problémás. Nincsenek a finanszírozására elkülönített kutatási forrásai, empirikus vizsgálatokra specializálódott egyetemi kutatócsoportjai, és nagyon kevés a képzett kutató. A kutatási eredmények elterjesztésének lehetőségei beszűkültek, igényes szakmai folyóiratokat fenyeget a megszűnés veszélye” (Csapó, 2008, 219. o.).

A XVI. Országos Neveléstudományi Konferencia

Az első hét ONK elnökeiből álló Elnöki Testület a soron következő, 2016-os konferencia elnöki tisztségének betöltésére Zsolnai Anikót kérte fel, aki a Szegedi Tudományegyetem Nevelésemélet Tanszék tanára, az SZTE Szociális Kompetencia Kutatócsoport vezetője, valamint a Neveléstudományi Doktori Iskola témavezetőinek egyike.

A jelentkezők által benyújtott szakmai anyagokat a tudományos programbizottság vak bírálati rendszerrel három különböző munkaformába sorolta: tematikus előadás, szimpózium és poszter. A konferencia három napja alatt összesen 387 előadás hangzott el, amelybe a három plenáris előadás is beletartozott. A regisztrált 447 kutató 175 szimpóziumon és 178 tematikus szekción vehetett részt, 31 posztert tekinthetett meg, valamint öt műhelymunkába nyerhetett betekintést. Az elmúlt években megrendezett 15 konferenciáról ilyen jellegű összegző adatok sporadikusan állnak rendelkezésre, így a trendek meghatározása további kutatás tárgyát képezheti.

Hódi Ágnes és Tóth Edit (2012) munkája alapján kigyűjtöttük és tartalomelemzés módszerével elemeztük a konferencia szakmai anyagainak címeit. A tanulás és nevelés interdiszciplináris megközelítése című absztraktkötetben (Zsolnai és Kasik, 2016) előforduló címetek, illetve az azokban szereplő szavak előfordulásának gyakoriságát a Tagcrowd (<http://tagcrowd.com/>) weboldal segítségével analizáltuk. A leggyakrabban előforduló szavakból arra következtethetünk, hogy a *tanulás* (52), a *nevelés* (33), a *felsőoktatás* (28), illetve az *iskola* (26), és a *fejlődés* (23), valamint az *oktatás*, *kompetencia* (22-22) és a *pedagógia* (20) területek tartoznak a hazai pedagógiai kutatás élvonalába. Ezenfelül

szép számban képviseltették magukat az *attitűd* (17), *szakmai, tanár és munkaerő-piac* (14-14-14), *IKT és inklúzió* (13-13), *integráció és szakképzés* (12-12) központi kulcsszavak is. Ennél kevesebben vizsgálták a *romákról* (11) és *cigányságról* (5), továbbá a *tanulók-ról* és a *természettudományról* (11-11) szóló területeket. 2016-ban a legkevésbé népszerű területek között a *gondolkodás* (6), a *gyógypedagógia* (5), *gyermekvédelem* (3), illetve a *gyermekszegénység* (1) szerepelt.

Az absztraktkötet (*Zsolnai és Kasik*, 2016) alapján azt is megvizsgáltuk, hogy a konferencián szereplő előadók milyen intézmények képviselőit jelentek meg. A konferencián részt vevő 447 kutató 55 különböző intézményhez köthető. Az előadók többsége a Szegedi Tudományegyetemről (19,68%) és az Eötvös Loránd Tudományegyetemről (19,46%) érkezett. Őket a Debreceni Egyetem (17,67%), a Pécsi Tudományegyetem (8,27%), valamint az Eszterházy Károly Egyetem (5,81%) kutatói követik. De említést érdemel az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet (3,35%) és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (2,46%) is. Végül, de nem utolsósorban az Óbudai Egyetem (2,23%) adatait állítanánk előtérbe, mivel ez a nyolc közintézet adta a konferencia résztvevőinek közel 80%-át. Mindezen statisztikai adatokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a különböző kutatóegyetemek képviselőitében részt vevő előadók e területen is aktívak és törekednek a tudományos színvonal megőrzésére.

Plenáris előadások

Az előadások közül elsőként a plenáris előadásokat összegezzük, melyeken neves, vezető kutatók mutatták be vizsgálataikat. Hazánkat Csépe Valéria, a kognitív pszichológia kutatója képviselte. A konferencián publikált kutatása az agy, a tanulás és a technológia kapcsolatának összefüggéseiről számolt be, valamint az ezek által indukált változásokról. A külföldi előadók egyike Carmel Cefai volt, aki a rezilienciáról, azaz annak a dinamikus folyamatnak a kutatásáról beszélt, amely során „jelentős nehézségek ellenére bizonyos területeken kedvező fejlődési kimenet tapasztalható” (*Tóth, Fejes, Patai és Csapó*, 2016, 340. o.). A másik meghívott külföldi előadó, Terezinha Nunes a matematikaoktatásban rejlő lehetőségekről beszélt. Utóbbi két előadás angol nyelven folyt.

Elsőként Carmel Cefai, a Máltai Egyetem kutatója mutatta be a rezilienciát célzó iskolai kontextusban alkalmazható programjának alapelveit, elképzeléseit, amelyben jelentős szerepet kap az oktatás szociális nézőpontból való megközelítése. Cefai hangsúlyozta, amellett hogy a gyermekek fejlődésével járó kockázatokat csökkentjük, segítenünk kell nekik abban is, hogy jól boldoguljanak, és a megfelelő környezetben növekedjenek az iskolában, azáltal hogy biztosítjuk az ehhez szükséges eszközök meglétét. Fontos, hogy felépítsük a kirekesztettség, a bántalmazás, az erőszak, a diszkrimináció ellen, illetve védelmezzük a könnyen sebezhető és kitalizált gyermekeket, mindezt úgy, hogy erősségeikre összpontosítunk. Azonosítanunk kell azokat a tényezőket, amelyek elősegítik ezen gyermekeknek egészséges életkörülményeik elérését, biztosítják a fejlődésüket, iskolai sikereket hoznak, valamint fejlesztik a szociális és érzelmi kompetenciájukat. A prezentáció egy olyan, iskolák számára kidolgozott reziliencia programot mutatott be, amely az iskolai kötöttségek feloldására, rugalmasabbá tételére törekszik.

Terezinha Nunes, az Oxfordi Egyetem professzora, „Mi áll a világ a matematika által való leképezése mögött?” című előadásában kiemelte, hogy a matematika eszköz a körülöttünk lévő világ megértéséhez, és így mindenki számára elérhetőnek kellene lennie. Professzor Nunes értelmezésében a világ matematikai eszközökkel való modellezésének gondolkodási egységei a mennyiségek, relációk és számok. A gyermekek modellezési képességének fejlődése pedig attól függ, hogy mennyire értik meg ezeket az egységeket, illetve hogy mennyire tudnak különböző szimbolikus reprezentációkat használni.

Ezen elemzések heurisztikus értéke az előadásban úgy került bemutatásra, hogy tekintettel volt a szorzási logika hosszú távú fejlesztésére, szem előtt tartva a kulturális sokszínűséget és az iskola szerepét. Az előadó egy olyan módszert ismertetett, amelyben a számok és matematikai műveletek érzelmeket, eseményeket, gondolatokat fejeznek ki. Ebben az esetben a számok, műveletek és a mennyiségek valamiféle szimbólumrendszer alapját képezik, amelynek megértése egy másfajta gondolkodásmódot követel. Ezáltal a gyermekeket arra készítjük, hogy képesek legyenek magukat több síkon is kifejezni. Ez a technika egy új nyelvként is értelmezhető, amely új területeket és összefüggéseket mozgat meg.

A két külföldi meghívott előadó mellett egy hazai vezető kutató is elfogadta a szervezőbizottság felkérését egy kutatásait bemutató, átfogó előadás prezentálására. Csépe Valéria pszichológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja az „Agy, tanulás és technológia – új lehetőségek a kutatásalapú oktatásban és nevelésben” címmel tartott plenáris előadást, melynek keretén belül kitért többek közt a digitális korszakban születettek oktatásával kapcsolatos problémákra, illetve a tanár–diák generációs különbségeiből adódó nehézségekre is. Sarkalatos pontként jelölte meg a digitális kompetencia és a magas szintű eszközhasználat fogalmainak különválasztását, hiszen a kiváló eszközhasználat előfeltétele a digitális kompetenciák fejlesztésének, fejlődésének. Az oktatás igazán nagy problémája jelenleg az, hogy a „digitális bevándorló” tanárok, akik egy elavult nyelvet (a digitális korszak előtti) beszélnek, azzal küzdenek, hogy miként tanítsák azt a populációt, amely egy teljesen új nyelvet beszél (*Prensky, 2001*). Habár a mai oktatásnak nem ez az egyetlen problémája, mégis kétségtelen, hogy a digitális nyelvtudás generációs különbségei akadályozzák annak fejlődését. Fontos megértenünk, hogy a digitális eszközök elterjedése nem csupán egy új nyelvezet kialakulásához vezetett, hanem a „digitális bennszülöttek” számára egy újfajta szocializációs színteret is teremtett, s így megváltoztak a kulturális, társadalmi szokások, valamint a gyerekek biológiai és pszichés fejlődése is új irányt vett. Az oktatás feladata, hogy alkalmazkodjon ezekhez a változásokhoz, és megteremtse a megfelelő környezetet a tanulók legoptimálisabb fejlődésének érdekében.

Előadások

A XVI. Országos Neveléstudományi Konferencia bővelkedett érdekes, színvonalas és innovatív előadásokban. Az alábbiakban azokat szeretnénk ismertetni, amelyek leginkább felkeltették az érdeklődésünket.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karáról érkezett Horváth Péter László, aki a „Van egy örökbefogadott különleges testvérem – a testvérkapcsolatok átalakulása” című előadásában mutatta be a hazai örökbefogadás eljárását, problémáit, kihívásait a különleges ellátást igénylő gyermekek szemszögéből, és hasonlította azt össze külföldi államok metódusaival. A kutatás mottója: „Nem létezik nem kívánt gyerek, csak meg nem talált szülő”. KSH adatai alapján (2009–2015) Magyarországon minden harmadik gyermek talál szülőre, míg ez az arány a különleges igényű gyermekek körében sokkal alacsonyabb: nekik csupán tíz százalékuk lesz örökbefogadott. A kutatás rávilágított arra a problémára, hogy Magyarországon olyan kritériumoknak kell megfelelni az örökbefogadásakor, amelyek sok más országban nem feltételek: itthon csupán a heteroszexuális, gyermektelen, egy szülőpárt alkotó egyének jogosultak gyermekek örökbefogadására. Mindazonáltal például egy 1988-as kutatás rámutatott arra, hogy a már gyermekekkel rendelkező családokban a testvérek aktív szerepet töltenek be a nevelési folyamatban, ami egy újabb érv amellet, hogy ne csupán a gyermektelen pároknak

legyen engedélyezett az örökbefogadás Magyarországon. Az előadó a kutatását a jövőben a területi gyermekvédelmi szakszolgálatokra is szeretné kiterjeszteni.

Ugyancsak a fiatalokkal kapcsolatos problémakört feszegetett Kalocsai Janka, az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet munkatársának „Állampolgári nevelés, véleménynyilvánítás és érdekérvényesítés a fiatalok körében” című kutatása, amely az Állampolgári, környezeti és pénzügyi nevelés – dimenziók és szinterek nevezetű szekcióban került bemutatásra. A vizsgálatot olyan előzetes kutatási eredményekre alapozták, melyek rámutattak a fiatalok politikai érdektelenségére, valamint politikai aktivitásának csökkenésére. A kutatás központi kérdései az állampolgári nevelés intézményeken belüli szerepe,

A kutatás során 2015-ben, 29 év alatti fiatalok körében történt 500 fős reprezentatív felvétel, valamint a magyarországi középiskolák – 178 intézmény – körében intézményvezetők és pedagógusok (összesen 534) bevonásával végzett online kérdőíves tesztek kiértékelésre. Az eredményekből kiderült, hogy a diákok fontosnak tartják a diákönkormányzatok működését az iskolákban, viszont – véleményük szerint – az intézmények nem fektetnek erre elég nagy hangsúlyt. Az általános érdeklődés a politika iránt csekély a fiatalabb korosztály körében, és nagyon jellemző a negatív asszociáció a politika szó hallatán.

a magyarországi iskolák demokratikus működése, valamint a diákok véleménynyilvánítási és érdekérvényesítési lehetőségei voltak. A kutatás során 2015-ben, 29 év alatti fiatalok körében történt 500 fős reprezentatív felvétel, valamint a magyarországi középiskolák – 178 intézmény – körében intézményvezetők és pedagógusok (összesen 534) bevonásával végzett online kérdőíves tesztek kerültek kiértékelésre. Az eredményekből kiderült, hogy a diákok fontosnak tartják a diákönkormányzatok működését az iskolákban, viszont – véleményük szerint – az intézmények nem fektetnek erre elég nagy hangsúlyt. Az általános érdeklődés a politika iránt csekély a fiatalabb korosztály körében, és nagyon jellemző a negatív asszociáció a politika szó hallatán. Fontos lenne, hogy az iskolákban többet foglalkozzanak ezzel a kérdéssel, hiszen a demokratikusan működő társadalom alapja demokráta állampolgárok nevelése – ami pedig az iskola intézményes keretei között zajlik.

Ugyancsak égető problémára mutatott rá Orsós Anna, a Pécsi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézet Romológia és Nevelésszociológia Tanszék vezetőjének

előadása, amely a „Társadalmi befogadást célzó innovációk a magyarországi oktatási rendszerben” szekcióban került bemutatásra, és a „Helyzetkép a cigány/romani nemzetiségi oktatásról” címet viselte. A kutatás feltételezése szerint nem vagy csak kérdéses minőségben valósul meg a roma nemzetiségi oktatás Magyarországon. Online kérdőívek segítségével történt a felmérés, melyet a beás, illetve romani nyelvet oktató intézményekben végeztek. Néhány helyen interjúk is készültek, melyeket később összevetettek a kérdőívek eredményeivel. A beás és romani nyelveket oktató egyének képzettsége nagyon megoszlik, jelenleg a nyelvi órát adók között szerepelnek olyan személyek, akik rendelkeznek ugyan pedagógus végzettséggel, de az adott nyelvből nincs nyelvvizsgájuk – avagy fordítva, akik ugyan nyelvvizsgával rendelkeznek, de pedagógus végzettséggel nem. Sajnos olyan esetek is előfordulnak, amikor a beás, illetve romani nyelvet oktató személy egyik feltételnek sem felel meg. Ezenkívül nagy hiány tapasztalható a megfelelő taneszközökben is, és ami még súlyosabb problémát vet fel, hogy a felsőoktatásban jelenleg nem is létezik a megfelelő szakirányú pedagógusképzés. A megfelelő nyelvγονdozás nélkül idővel teljesen asszimilálódni fognak a beás, illetve romani nyelvet beszélő

közösségek, amelyek esetében nem csupán nyelvekről, hanem különböző kultúrákról és hagyományrendszerről beszélünk. A kutatás rámutatott a hipotézis helyességére, és az előadó konklúzióként fogalmazta meg, hogy az asszimilálódás megfékezése érdekében első lépésként megfelelő nyelvi-nemzetiségi tanárok képzésére lenne szükség a magyar felsőoktatásban.

Végül pedig egy szimpózium keretén belül megtartott előadás-sorozat „A kreativitás fejlesztése az óvodai nevelésben és kisiskolás korban” a kreativitás folyamatait, történetét, valamint trendjeit elemezte, előtérbe helyezve azokat a szempontokat, melyek szoros kapcsolatban állnak a pedagógia témájával. A Selye János Egyetem képviselőjében Orsovics Yvette, Vass Vilmos, Szókö István és Szabóóvá Edita a kreativitáskutatás hazai és nemzetközi trendjeit elemezték, annak megjelenését a felsőoktatásban, az óvodások mozgásfejlesztését, valamint a kisiskolások ének-zene oktatásának és kreativitásuk közötti kapcsolatát is vizsgálták; külön kiemelve a kisgyermekkorú kreativitás és az intelligencia közötti koherenciát. A kutatásnak több megközelítési szempontja volt: ilyenek például a pszichoanalitikus szempont, a kognitív vagy a pragmatikus megközelítés. A kutatások alapján levonható legfontosabb következtetés, hogy a kreativitás óvodás- és kisiskoláskori fejlesztéséhez nagyon fontos, hogy a gyermekekkel foglalkozó pedagógus maga is nyitott, kreatív, ötletes és alkotó szellemű legyen.

Egyéb munkaformák

A konferencián a szokásos munkaformákon kívül fontos szerepet töltöttek be a műhelyfoglalkozások és a kerekasztal-beszélgetés is, utóbbi szorosan kapcsolódván a központi témához, a tanulás-nevelés interdiszciplináris megközelítéséhez. A műhelymunkákon belül olyan témakörökkel találkozhattak a résztvevők, mint a szegregáció és az integráció (HH, HHH, roma/cigány, SNI), a természettudományos nevelés és oktatás, a természettudomány és szövegértés kapcsolatának feltárására irányuló kutatás módszertani hátterének bemutatása, a vizuális képesség értékelése, azaz a képi világ működése, törvényszerűsége és feltárása, valamint napjaink kurrens témának egyike, a tanulás különböző kontextusai a felsőoktatásban. Ezek a foglalkozások nagy jelentőséggel bírhatnak, hiszen az eszmecsere által olyan megoldások szülehetnek, amelyek később hasznosak lehetnek az oktatás különböző területein belüli alkalmazásban.

Összegzés

Mindezen információk után, mind hallgatói, mind oktatói szemszögből röviden összegeznénk, miként éltük meg az e neves, évente megrendezett konferencia által nyújtott élményeket. A 2016-os Országos Neveléstudományi Konferencia előadásai betekintést nyújtottak a Magyarország területén belül és azon kívül folyó aktuális kutatásokba a kisgyermekkorú neveléstől egészen a felnőttkori képzésekig. Hallgatóként elmondhatjuk, hogy a változatos és sokoldalú előadások izgalmas és sok esetben rendkívüli útravalót adtak az elkövetkező tanulmányaink sikeresebb elvégzése érdekében. Úgy hisszük, ezek az élmények olyan kapukat nyitottak meg előttünk, amelyek közelebb visznek bennünket a leendő kutatási témáink kiválasztásához és vizsgálatához. Véleményünk szerint fontos lenne, hogy az ONK a magas regisztrációs díjak miatt ne csak egy szűkebb közösség számára legyen hozzáférhető, hiszen a tudást és a tudományokat mindenki számára elérhetővé, szabaddá kellene tenni. Bár itt jegyezzük meg, hogy az MTA Pedagógiai Bizottságának gondozásában megjelenő Új kutatások a neveléstudományokban című kötetek, amelyek tartalmazzák a legjobb előadások bővített változatát, nyilvánosak, és az MTA

honlapján megtekinthetőek, onnan letölthetőek. Végül, de nem utolsósorban, ezúton is szeretnénk köszönetet mondani a konferencia elnökének, Zsolnai Anikónak, hogy lehetővé tette a szociálpedagógia szakos hallgatók ingyenes részvételét a konferencián, akik ezáltal betekintést nyerhettek a tudományos világ kacskaringós labirintusába.

Oktatóként, illetve előadóként szintén pozitív tapasztalatokkal zártuk az eseményt. A konferencián számos együttműködés kialakítására nyílt lehetőségünk, továbbá olyan elméleti és gyakorlati megközelítésekkel gyarapodtunk, amelyek oktatói és kutatói munkánk során egyaránt kiválóan hasznosíthatók. Jelen munkában közölt vizsgálatunk során az is körvonalazódott, hogy egy, az ONK történetét átfogó és az összes eddigi konferenciát feldolgozó kutatómunka hiánypótló és időszerű lenne.

Irodalomjegyzék

Csapó Benő (2008): A tanulás és tanítás tudományos megalapozása. In: Fazekas Károly, Köllő János és Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Ecostat, Budapest. 217–233.

Hódi Ágnes és Tóth Edit (2012): Az amerikai pedagógiai kutatás múltja és jelene. *Iskolakultúra*, 22. 2. sz. 83–94.

MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság: Az ONK szervezésének alapelvei. http://nevelestudomany.hu/wp-content/uploads/2015/10/ONK_Uj.pdf, Letöltve: 2017.04.01.

Prensky, Marc (2001). Digital natives, digital immigrants part 1. *On the horizon*, 9. 5. sz. 1–6.

Schüttler Tamás, (2005): „A közoktatási rendszerben nem lehet jelentős változásokat elérni a tudomány hozzájárulása nélkül”. Interjú az Országos Neveléstudományi Konferencia szerepéről Csapó Benővel. *Új Pedagógiai Szemle*, 55. 2. sz. 58–62.

Tóth Edit, Fejes József Balázs, Patai Jolán és Csapó Benő (2016): Reziliencia a magyar oktatási rendszerben egy longitudinális program adatainak tükrében. *Magyar Pedagógia*, 116. 3. sz. 339–363. DOI: 10.17670/MPed.2016.3.339

Zsolnai Anikó és Kasik László (2016, szerk.): *A tanulás és nevelés interdiszciplináris megközelítése: XVI. Országos Neveléstudományi Konferencia: Program, absztraktkötet*.